18 вересня, 13:51 | 104 | 9 хв | 3

Українська Єлена Троянська: жінка, через яку спалахнуло повстання Хмельницького

Назарій Лазур

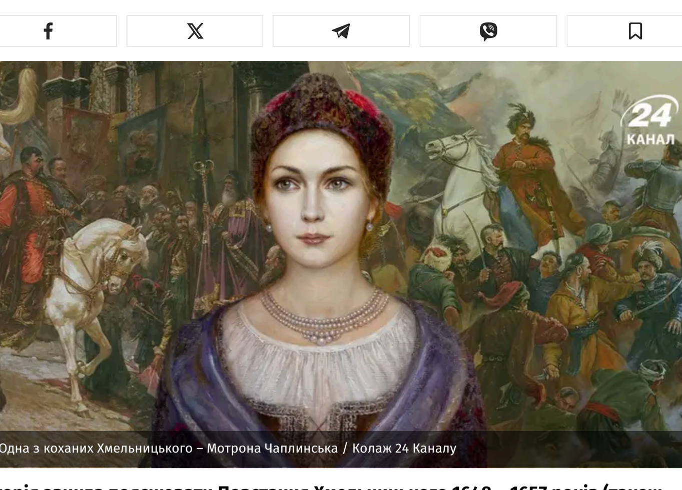

Одна з коханих Хмельницького – Мотрона Чаплинська / Колаж 24 Каналу

Історія звикла пояснювати Повстання Хмельницького 1648 – 1657 років (також відоме як Національно-визвольна війна) економічним, релігійним та політичним гнітом. Проте безпосереднім тригером, який змусив чигиринського сотника Богдана Хмельницького поїхати на Січ і підняти повстання, стала глибока особиста драма.

24 Канал розповідає, як викрадення коханої жінки, сваволля польського чиновника та жага помсти змінили карту Східної Європи, і чому ця історія кохання завершилася кривавою стратою.

Ким була Мотрона: таємнича постать у маєтку Хмельницького

Щоб зрозуміти масштаб трагедії, яка згодом перекроїла кордони Східної Європи, ми маємо зазирнути за лаштунки приватного життя чигиринського сотника Богдана Хмельницького. У першій половині 1640-х років його родинне гніздо, хутір Суботів, здавалося острівцем стабільності у бурхливому морі Дикого Поля. **Проте смерть першої дружини, Ганни Сомко (близько 1645 року), залишила в душі майбутнього гетьмана порожнечу,** яку судилося заповнити жінці з вкрай туманним минулим.

Мотрона (у польських хроніках та документах вона фігурує як Гелена (Олена) Чаплинська) з'явилася в Суботові ще за життя Ганни. Історики досі не мають єдиної думки щодо її походження: найвірогідніше, вона була збіднілою православною шляхтянкою, яка залишилася сиротою і яку родина Хмельницьких взяла під опіку. Хай там як, після смерті законної дружини Богдана, саме ця молода, вродлива і, вочевидь, надзвичайно харизматична жінка перебрала на себе управління чималим господарством у Суботові.

РЕКЛАМА

Портрет Мотрони Чаплинської / Фото rodovid.org

Якщо Telegram заблокують
Не губіть 24 Канал – підписуйтеся на нас у WhatsApp
Додати

Вона стала не просто економкою, а **фактичною дружиною сотника, його розрадою та коханням.** Їхні стосунки не були таємницею для оточення. Проте статус Мотрони залишався юридично неврегульованим, що в реаліях Речі Посполитої XVII століття робило її вразливою. Цим і скористався Данило Чаплинський – чигиринський підстароста, людина амбітна і безпринципна. Бувши ставлеником могутнього магната, коронного хорунжого Олександра Конецпольського, Чаплинський відчував повну безкарність. Його конфлікт із Хмельницьким мав глибоке коріння: це була суміш заздрості до авторитету козацького сотника, бажання привласнити прибутковий Суботівський маєток (на який Хмельницький мав королівський привілей, але не мав повної магнатської протекції) та хтивого інтересу до самої Мотрони.

Фатальний наїзд 1647 року: викрадення Мотрони та побиття сина

Навесні 1647 року напруга досягла апогею. Скориставшись тим, що Богдан Хмельницький перебував у від'їзді, Данило Чаплинський здійснив класичний шляхетський "заїзд" – збройний напад на Суботів. У тогочасній Речі Посполитій такі наїзди були поширеним методом вирішення майнових суперечок між шляхтою, проте напад на маєток заслуженого офіцера реєстрового козацтва перейшов усі межі.

Слуги Чаплинського розграбували маєток, вивезли збіжжя та худобу. Але найстрашніше відбулося з родиною сотника. Під час нападу було **жорстоко побито одного з малолітніх синів Богдана.** У літописах (зокрема в Літописі Самовидця) та романтичній літературі XIX століття міцно вкоренився міф, що хлопчик від отриманих ран невдовзі помер. Сучасна академічна наука, спираючись на документи, спростовує факт смерті дитини під час наїзду (сини Тиміш, Юрій і Остап вижили, хоча деякі джерела стверджують, що Остап міг померти від ран), проте сам факт фізичного насилля над нащадком шляхтича був нечуваним злочином і страшною образою для батька.

Кульмінацією цього акту сваволля стало **викрадення Мотрони.** Чаплинський не просто забрав жінку як трофей – він вирішив легалізувати своє право на неї. Силоміць вивізши її до Чигирина, підстароста змусив Мотрону взяти з ним шлюб за католицьким обрядом. Для православного Хмельницького це був подвійний удар: його кохану жінку не лише відібрали, але й змусили змінити конфесію та стати законною дружиною його найлютішого ворога. Цей момент став точкою неповернення.

Від судів до шабель: як непрацююча судова система породила революцію

Всупереч поширеному стереотипу про "гарячу козацьку кров", **Богдан Хмельницький не одразу схопився за зброю.** Як людина з блискучою освітою, дипломат і знавець права, він спершу спробував вирішити справу легальним шляхом. Він подавав позови до місцевих гродських судів, апелював до Коронного трибуналу в Любліні – вищої апеляційної інстанції держави. Проте судова система Речі Посполитої була глибоко корумпованою і повністю контролювалася магнатськими угрупованнями. Судді відверто саботували скарги сотника, присудивши йому мізерну компенсацію у 150 злотих, що виглядало як знущання.

Зрозумівши марність місцевої юстиції, Хмельницький вирушає до Варшави, шукаючи аудієнції у самого короля Владислава IV Вази. Богдан мав підстави сподіватися на монаршу милість: він особисто знав короля, брав участь у його військових кампаніях (зокрема під Смоленськом) і навіть отримував від нього таємні листи щодо підготовки війни з Османською імперією.

Фраза, що стала історичною

Зустріч у Варшаві стала моментом істини. Вислухавши скарги Хмельницького на пограбування та викрадення дружини, Владислав IV, який сам був заручником шляхетської демократії і не мав реальної влади над магнатами на кресах, вимовив фразу, що за легендою назавжди увійшла в історію: **"Хіба в тебе, дурню, шаблі немає?".** Ці слова ідеально відображали цілковиту неспроможність Речі Посполитої як інституції захистити базові права своїх підданих.

Повернувшись додому ні з чим, Хмельницький опиняється під загрозою арешту і вбивства (Чаплинський навіть здійснив спробу замаху на нього). У грудні 1647 року, рятуючи власне життя, Богдан із невеликим загоном вірних козаків тікає на Запорізьку Січ (на Микитин Ріг). Там його особиста трагедія резонує з болем усього козацтва, яке потерпало від утисків. **Помста за Мотрону та Суботів блискавично переростає у масштабну війну.** Хмельницький укладає стратегічний союз із кримським ханом Іслямом III Ґераєм, і навесні 1648 року степ вибухає повстанням.

Що варто знати про коханих Богдана Хмельницького: дивіться відео

Скандальне вінчання: як патріарх благословив шлюб за живого чоловіка

Події 1648 року розвивалися з катастрофічною для Речі Посполитої швидкістю. Блискучі перемоги козацько-татарського війська під Жовтими Водами (квітень 1648), Корсунем (травень 1648) та Пилявцями (вересень 1648) знищили коронну армію. Данило Чаплинський, рятуючи власне життя, ганебно втік, покинувши Мотрону. **Богдан нарешті повернув свою кохану.**

Наприкінці грудня 1648 року Хмельницький здійснює свій тріумфальний в'їзд до Києва. Його зустрічають як Мойсея, що визволив свій народ. Поруч із ним – Мотрона. Проте перед гетьманом постала серйозна канонічна проблема: за церковними законами Мотрона все ще залишалася вінчаною дружиною живого Чаплинського. Будь-який зв'язок із нею вважався перелюбом, що било по репутації лідера нації.

Розв'язання цієї проблеми стало можливим завдяки великій політиці. Наприкінці грудня 1648 – на початку січня 1649 року в Києві перебував єрусалимський патріарх Паїсій, який шукав у Хмельницького політичної та фінансової підтримки. Розуміючи, наскільки важливим для гетьмана є питання легітимізації його стосунків, Паїсій здійснює безпрецедентний крок. Своєю патріаршою владою він **заочно розриває шлюб Мотрони з Чаплинським, відпускає Богдану всі гріхи і особисто вінчає їх** 6 січня 1649 року. Мотрона офіційно стає гетьманшею. Це був колосальний прецедент: патріарх фактично визнав Хмельницького суверенним володарем, на якого не поширюються звичайні правила.

Державна зрада чи наклеп пасинка? Кривава розв'язка 1651 року

Здобувши статус гетьманші, Мотрона опинилася на вершині влади. Вона мала власний двір, впливала на кадрові рішення чоловіка, приймала послів. Проте її щастя було недовгим. У Суботові зріла темна змова, головним рушієм якої стала родинна ненависть.

Ворожнеча в родині

Старший син Богдана, **Тиміш Хмельницький** – юнак гарячий, жорстокий і безмежно відданий пам'яті своєї рідної матері – **люто ненавидів мачуху.** Для нього вона назавжди залишилася "ляхинею" і причиною родинних бід. Тиміш не міг пробачити батькові цього шлюбу, а Мотроні – її впливу на старого гетьмана. Атмосфера в палаці була отруєна підозрами.

Тиміш Хмельницький ненавидів мачуху Мотрону / Фото Wikipedia

Фатальна розв'язка настала наприкінці травня 1651 року

Богдан Хмельницький вирушив у похід, готуючись до вирішальної битви з поляками під Берестечком. Наказним гетьманом і господарем у Чигирині він залишив Тимоша. Щойно батько покинув місто, син почав діяти.

За наказом Тимоша Мотрону було заарештовано. Звинувачення були жахливими: державна зрада. Нібито було перехоплено таємне листування Мотрони з її колишнім чоловіком Чаплинським та польським командуванням, де вона розкривала стратегічні плани козаків. Крім того, їй закидали крадіжку гетьманської скарбниці (яку вона нібито ховала у діжках) та підготовку до отруєння самого Богдана.

Чи були ці звинувачення правдивими? Сучасні історики майже одностайні: це був жорстокий наклеп, сфабрикований Тимошем, аби раз і назавжди позбутися мачухи. Жодних документальних доказів зради Мотрони (самих листів) в архівах не знайдено. Проте суд воєнного часу був коротким. **Тиміш віддав наказ про страту:** наприкінці травня 1651 року (за деякими даними – 20 травня) Мотрону та казначея (можливого коханця) повісили на воротах гетьманського маєтку в Суботові. За свідченнями сучасників, страта мала показово ганебний характер – Мотрону повісили голою.

Звістка про вбивство коханої дружини власним сином наздогнала Богдана Хмельницького напередодні битви під Берестечком (28 червня – 10 липня 1651 року). За свідченнями очевидців, гетьман зазнав важкого психологічного зламу. Його воля була паралізована, він на певний час втратив контроль над військом і собою. Провідні історики вважають, що саме ця глибока особиста депресія стала **однією з вагомих причин катастрофічної поразки козацького війська під Берестечком** у червні – липні 1651 року.

Історія Богдана та Мотрони – це не просто романтичний епізод на тлі кривавої епохи. Це яскрава ілюстрація того, наскільки тісно в історії переплітаються особисті пристрасті, людські слабкості та велика геополітика. Наїзд на один невеликий хутір, ображене самолюбство і викрадення однієї жінки запустили незворотну ланцюгову реакцію. Цей емоційний вибух поклало край могутності Речі Посполитої в регіоні і назавжди змінив долю України, народивши нову державу – Військо Запорозьке. Мотрона ж залишилася в історії українською Єленою Троянською – жінкою, через яку запалала ціла країна, і яка сама згоріла у вогні цієї пожежі.

Пов'язані теми:

ІСТОРІЯ | ПЕРСОНА ДНЯ

Погода Київ
Змінити
+20° Зараз
+15° / +22° Завтра

РЕКЛАМА

E-mail редакції
news24@24tv.com.ua
Номер телефону:
+38 044 390 5077
Ми тут:
м.Київ,
вул. Володимирська 61/11,
офіс 50
Ми в соцмережах:

Всі комерційні рекламні матеріали позначені словами "Спецпроєкт" чи "Партнерський матеріал". Матеріали з позначкою "Експерт", "Позиція" відображають позицію авторів та героїв. Редакція може не поділяти їхніх поглядів. Детальніше щодо реклами та правил цитування можна ознайомитись в правилах користування сайтом. Усі права захищені. Матеріали сайту призначені для осіб старше 21 року (21+)

Онлайн-медіа «24 Канал»
пл. Галицька, буд. 15, м. Львів, 79008
Телефон +380 (32) 229-77-77
Адреса електронної пошти — legal@24tv.com.ua
Ідентифікатор онлайн-медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа — R40-06057

© 2005—2026, ПрАТ «Телерадіокомпанія "Люкс"», 24 Канал.

Розробка сайту -